

Keywords: political science approach, migration, methodological principles, methods.

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.

УДК 327 (477)

О. М. Черниш

Одеський національний морський університет

ДВОВЕКТОРНІСТЬ, ЯКА ЗАТЯГЛАСЯ

Двовекторність орієнтації суспільної свідомості населення України (західних регіонів – на Захід, в Євросоюз, а південно-східних – на Схід, в ЄврАзЕС) трансформується у зовнішній політиці Української держави в просвропейський і проросійський курси. Доведено, що правильний вибір регіонального союзу може бути зроблений за критерієм створення сприятливих умов для базових галузей економіки та реального поліпшення добробуту основної маси населення на сучасному етапі. Пріоритетним по відношенню до економічного критерія є геополітичний та цивілізаційний. Політична двовекторність у теперішній час – деструктивна.

Ключові слова: зовнішня політика, економічна двовекторність, політична двовекторність, пріоритет політики, критерії вибору стратегічного союзника.

Печатка двовекторності (і на Схід, і на Захід) протягом усього періоду незалежності лежить на зовнішній політиці України. Вихідна суперечливість перешкоджає адекватному геополітичному та цивілізаційному самовизначенню держави, її світової та регіональної інтеграції і просуванню вперед разом з сильними партнерами. В результаті – за 21 рік Україна реально не просунулася ні на Схід, ні на Захід. Захід, як і раніше, залишається на недосягнутому для нас рівні, а Схід просувається вперед велетенськими кроками. У порівнянні з радянським періодом, соціально-економічні показники країни стали приблизно на третину гірше, а розрив з передовими економіками збільшився.

Тема двовекторності широко дискутується в науковій літературі [1]. Однак, незважаючи на тривале функціонування терміна, – взаєморозуміння в політикумі відсутнє. Разом з тим, двовекторність може бути як продуктивною, так і деструктивною. Все залежить від сфери її використання (політичної чи економічної), а також етапу розвитку держави та її міждержавних відносин.

Мета статті – показати, що тактика двовекторності має в суспільній свідомості два соціально-політичних кореня, а також довести, що політична двовекторність у теперішній час деструктивна.

Жителям західних регіонів, які мають слов'янські, українські етнічні корені, протягом довгих сторіч довелося боротися за свою незалежність проти монголо-татар і кримських татар, поляків і литовців, австрійців та угорців, шведів і німців, румунів і турок, а також молдавських воєвод, російських царів і київських князів. Вся їхня історія – це історія збройної боротьби з чужинцями, що зазіхали на їхні багаті землі і свободу. Водночас життя населення пов'язане не тільки з пригніченням з боку сусідніх держав, але і з долученням до європейської культури та католицизму. «Український народ належить до західної культури», – писав у зв'язку з цим М. С. Грушевський [2, с. 172]. Оскільки забезпечити свою незалежність самостійно українці не могли, остільки їх природна тяга була спрямована в бік тих, з ким пройшла більша частина загальної історії, хто сам менше постраждав від руйнувань і більше досяг успіху в облаштуванні життя, – тобто з державами центральної та західної Європи. Репресивний сталінський режим, на час послабивши реальний опір чужорідного для православ'я непокірного населення, одночасно зміцнив його невмирущий потяг до незалежності і прозахідний дух. На різних етапах вістрій опору був спрямований проти різних «окупантів», але сьогодні – проти росіян, їх імперії і ладу, проти всього радянського і соціалістичного, оскільки ще живе те покоління ОУНівців, які кров'ю заплатили радянській владі за свою неприборканість.

Предки лівобережного населення – це іммігранти, як власні, з центру, Півночі і західних регіонів України, так і російські. Вони не воювали, а заселяли і освоювали Лівобережжя з допомогою Москви і за її підтримки. Цим територіям ніколи не було сенсу відділятися від Росії, матеріальною і духовною частиною якої вони себе усвідомлювали. Імперія для них – це мати.

Звідси – новітня історія незалежної України, як і в попередні століття, пов'язана з протистоянням різних політичних настроїв населення західних та південно-східних регіонів. Трансформація суспільної свідомості західних регіонів спочатку в вихід з СРСР і відділення від Росії, а потім – у стратегічний європейський зовнішньополітичний вектор всієї держави – стала можливою завдяки тому, що суспільні інтереси у західних регіонах виявилися більш усвідомленими і сформованими, ніж у південно-східних. Стратегія і тактика політиків та державних службовців, що представляли інтереси Заходу в центральних

органах влади, у порівнянні з активністю представників південно-східних регіонів країни, були більш послідовними, напористими і ефективними. Тому євроінтеграційні пріоритети Києва при будь-якому Президентові – вербально, ідеологічно та на законодавчому рівні – залишалися незмінними. Змінювалися деталі, риторика і ідеологічні акценти.

Разом з тим в рамках реанімованої концепції багатовекторності, витісненої з використання в період 2004-2009 рр., Президент В. Янукович заявив про прагнення «отримати максимальний результат від розвитку рівноправних і взаємовигідних відносин» з РФ, Євросоюзом, США та іншими країнами, «які впливають на розвиток ситуації у світі» [3].

Стосовно Росії, ситуація оставалась стабільною: практичні відносини з нею соціально-економічного, науково-технічного, культурного та спортивного життя були для України пріоритетними.

Рівнобічна двовекторність на основі вигоди в принципі можлива в економічних взаєминах. Однак такий характер відносин допустимо лише на певному етапі і не може тривати довго, справедливо вказує доцент І. Пенська [4, с. 10]. Як і на будь-якому ринку, у країні з'являються свої партнери і клієнти, в яких вона зацікавлена і яким надаються пільги. За законами кооперації, виробники спеціалізуються в певних областях, тому розділяються на своїх і чужих, а за законами конкуренції, – ще й на процвітаючих та відстаючих. Так що, усі шикуються по ранжиру, що виключає рівнозначність.

Якщо вектори не рівні спочатку, то реалії ще швидше потягнуть за собою спочатку встановлення більш тісних економічних зв'язків з пріоритетними партнерами, а потім обумовлять трансформацію ділового партнерства у політичні коаліції, конфедерації і інші союзи.

Віддавати перевагу одному з напрямків, вважає професор С. Шергін, – «нераціонально і небезпечно». Конкретизуючи цю абстрактну формулу, він виступає за розвиток добросусідських, рівноправних відносин з Росією і збереження євроінтеграційного курсу [5, с. 24].

З економічної точки зору, все вірно: якщо став неефективним один вектор, то завжди можна переключитися на інший. Але це можливо, якщо ці самі вектори є в наявності. Іх-то може і не виявитися з тієї причини, що тактика кожної держави залежить не тільки від обраної і вигідної для неї стратегії, але і від політики глобальних акторів, які переслідують свої цілі, а також від ходів оточуючих партнерів, з якими країна перебуває в одному геополітичному просторі.

Справа в тому, що економічна вигода більш значима для слабких держав, які стають на шлях розвитку, ніж для таких, що вже відбулися. У політичних міждержавних відносинах багатовекторність ірраціональна. Сильні, самостійні держави можуть дозволити собі вибирати економічних партнерів, одних заохочувати, а іншим вводити заборони. У міждержавних відносинах вони надають більшого значення політичній складовій, бо вага і роль у світі (що утворені за рахунок великих спілок) для них першорядні. Тільки з їх допомогою вони здатні вистояти в міжцивілізаційній боротьбі, вибудувати зовнішні відносини і вирішувати поточні питання на глобальному рівні в свою користь. Тому для глобальних гравців, в першу чергу, важливі політичні, а потім вже економічні відносини та союзи.

Як не були б корисні для європейських держав іранські вуглеводні, все ж, виходячи з міжнародної солідарності та прагнення зберегти єдність західних (ядерних) країн проти мусульманських (неядерних), вони прийняли політичне рішення на шкоду своїм економічним інтересам, проголосував за ембарго стосовно Ірану, і виконали його на практиці. Аналогічно повели себе члени НАТО у 2003 р., змінив свій статус торгових партнерів Ірака на членство у військово-політичній коаліції, яка окупувала цю багатостраждальну країну.

Можна зрозуміти і пояснити позицію будь-якої середньої країни, типу України, яка прагне до широких економічних відносин. Наприклад (господарник, який дбає про вигоду) Прем'єр-міністр М. Азаров вважає, що протиставлення ЄС і Митного Союзу (МС) придумано і підтримується штучно. «Деякі політики або через непорозуміння, або через спеціальну політичну мету намагаються провести цей вододіл». Насправді ж, «...і там, і там нам треба знайти взаємодію і можливості для розвитку нашої економіки...» [6].

Але глобальні актори, стратегічні дії яких і визначають головні тенденції в міжнародних відносинах, вважають інакше. З Брюсселя вказали, що євроінтеграція виключає участь в ЄврАзЕС як частково, так і повністю. Москва також підтвердила, що при вступі до МС підписується весь пакет документів. Обидві сторони наполягають на політичній ідентифікації України. Тим більше, що за спиною ЄС маячить фігура США, а на тлі ЄврАзЕС проглядається не тільки Росія, а й Китай. Обидві країни для США і ЄС є економічними конкурентами, а значить, і потенційними супротивниками в політичній і

військовій галузях.

В 2013 р. в Давосі віце-прем'єр-міністр Ю. Бойко і міністр МЗС Л. Кожара підтвердили, що вони ведуть діалог і з російськими, і з європейськими партнерами. Уряду не подобається, що його ставлять перед дилемою «Захід чи Схід» і, якщо мати на увазі зону вільної торгівлі, «то ми будемо рухатися в обох напрямках» [7, с. 23]. У дусі экс-Президента Л. Кравчука про «плаваючий курс» (з ким вигідно, з тими і дружимо) офіційна влада воліє: а) отримувати матеріальну вигоду, а по можливості і преференції від економічних зв'язків з РФ, розцінюючи їх як тактику по відношенню до євростратегії, б) залишатися на політичному відстані від Росії і будь-якими способами наближатися до процвітаючої Європи, сподіваючись стати її органічною і такою ж успішною частиною.

Але тактика «плаваючого курсу» в економіці неминуче стикається з айсбергом політичних інтересів глобальних гравців, тому що політика не може не мати першості над усіма іншими видами відносин. Вона пріоритетна – як у внутрішніх, так і міжнародних справах. Очевидно, що висока ціна на російський газ, цей повільний зашморг на горлі української економіки, не тільки обґрунтована економічно, але й обумовлена політично – використовується як примус до вступу України в МС. Економічні союзи розцінюються обома глобальними гравцями як перший етап широкомасштабного альянсу, складова частина подальшої політичної інтеграції.

Брюссель чередує обіцянки із закликами, обнадійливі акти з прямими заявами не включати питання про вступ України в ЄС до порядку денного на найближче десятиліття. Загалом складається враження коректної відмови шляхом затягування питання. Ми для них – що валіза без ручки: і кинути шкода (колосальні ресурси!), і нести несила (проблемна держава з ознаками країни «третього світу»). Євровичовники вже розробили не один десяток документів, що ваблять Україну в Союз. Але вони вимагають, щоб Україна спочатку стала хоча б приблизно такою, як Європа, а потім вже плавно ввійшла в неї, а Київ, точніше укрчиновники і політики, хочуть навпаки. Так, у відповідь на заявку Києва (2002) надати Україні статус асоційованого члена ЄС запропонував їй статус «сусіда ЄС». Пізніше був прийнятий другий (2005) План дій по наближенню України до євростандартів (перший – у 1996). Планом передбачалося забезпечення в Україні демократії та верховенства права, гарантій свободи слова, проведення податкової реформи, поліпшення інвестиційного клімату та інші невідкладні заходи (всього близько 270). У 2005 р. ЄС надав Україні ринковий статус, а 2006 р. Європарламент закликав Єврокомісію розпочати з Україною переговори про асоційоване членство. Угоду стосовно асоційованого членства Брюссель планує підписати в 2013 р., якщо Уряд виконає «19 пунктів».

Як видно, Брюссель тягне з української інтеграцією так само, як Київ затягує рішення про політико-економічний союз із Москвою. Але ситуації не однакові. Якщо Євросоюзу, який вже складається з 27 держав, вступ України принесе лише новий «головний біль» соціально-економічного характеру, оскільки вона дуже велика і істотно «інша», то для Росії об'єднання з Україною – це питання виживання її самої та всієї східно-православної цивілізації. З точки зору Росії «віддати» Україну – це «віддати» Чорне й Азовське моря. У результаті – замість російської військово-морської бази в Севастополі може з'явитися американська. Флот у Новоросійську виявиться замкненим морськими флотиліями країн НАТО (Туреччини, Румунії, Болгарії) плюс зі Сходу – Грузії та з Півночі – України (фактично США) і стане на постійний рейд. «Оголяться» південні регіони. Можна позбутися виходу в Середземне море і світовий океан. Іншими словами, втрата України – це не просто «мінус 1» в ЄврАзЕС, але подія, що зумовлює зміни геополітичної обстановки, глобальні зміни співвідношення сил на військовій карті південного Заходу Росії. Змиритися з такою втратою – значить підписати собі смертний вирок і почати його виконувати. Чи допустить це колись Росія?

Москва пробуджує євразійську мотивацію Києва з допомогою економічного тиску (будівництва четвертої гілки газопроводу в обхід України), непрямих сигналів (норми з 2015 р. про міжнародні паспорти для тих, хто перетинає кордон) і конкретних прикладів. Білорусь вже отримує суттєві преференції від «Газпрому». Крім того, плануються двохмільярдні інвестиції для збільшення транзиту через її ГТС на 15 млрд. куб. м, що може привести до скорочення українського транзиту, який в 2012 р. вже скоротився. З урахуванням цих обставин Україна може залишитися без надійного партнера, поряд з недружньою державою, без дешевого газу і доходів з транзиту, з (напів-) порожньою ГТС.

З тактикою політичної двовекторності держава більше пристосовується, ніж проводить власний курс, вигідний для себе. Відповідно до законів створення соціальних інститутів, більш м'яка і природна інтеграція в альянс відбувається в період його становлення, при взаємодії всіх його потенційних членів та на основі формування загальних норм з урахуванням національних інтересів кожного. Наприклад, на відміну від ЄС, в ЄврАзЕС

ще не підписаний конституційний акт, не сформована єдина платіжна система та не має загальної валюти. Крім того, правила на початкових етапах ще аморфні, а структури, в тому числі контролюючі, не набрали сили і не мають достатніх повноважень і авторитету.

У вже сформованих організаціях ситуація інша: тут все устоялося на основі інтересів засновників. Нові кандидати в зрілий союз не вправі змінювати «чужі» норми, тому що «в чужий монастир зі своїм статутом не ходять». Вони можуть лише примкнути до нього, прийняти або не прийняти готові правила. До того ж, самі закони тут більш всеосяжні, а структури, які забезпечують їх дотримання, досконалі. Рішуче пригнічуючи «національну індивідуальність», наднаціональні органи, які координують та контролюють, безумовно фіксують будь-які відхилення від загальних правил поведінки і примушують до їхнього дотримання. Поступовість входження учасників в союз, який утворюється, замінюється в такому випадку раптовістю, принаймні, багаторазовим прискоренням.

Тактика політичної двовекторності не дає можливості сконцентруватися на певному напрямі, країнах і союзах, призводить до розпорошення зусиль. Зовнішня політика у такому разі не обслуговує внутрішню, не формує сприятливе міжнародне середовище для національної економіки і не оправдовує себе фінансово. Держава більше стоїть на місці, роздумуючи і долаючи внутрішні протиріччя, ніж розвивається разом з тими, хто зважився на об'єднання ресурсів.

«...Жорсткий контроль над дотриманням правил походження товарів унеможливило доступ української продукції на ринок Євросоюзу, оскільки в самій Угоді зроблено застереження про те, що товари, які походять з країн ЄСП, виключені з умов вільної торгівлі...» [8, с. 20]. З цієї причини збанкрутують і будуть закриті підприємства, що випускають експортну продукцію, – в Донецькій області (на суму \$ 17, 2 млрд., чверть експорту України), Дніпропетровській області (\$ 10, 4 млрд., 15, 2%), Києві (\$ 9, 1 млрд., 13, 2%), Луганській (\$ 6, 5 млрд., 9, 5%) і Запорізькій областях (\$ 4, 2 млрд., 6, 1%). Всього перестануть існувати понад 8 тис. великих підприємств південно-східних регіонів, що виробляють 67, 7% експортної продукції країни [9, с. 136]. Держбюджет не отримає належних йому відрахувань, а мільйони людей залишаться без роботи.

З європейського ринку Україна і Росія більше вивозять обладнання, машини і механізми, а ввозять сировину, метали та іншу низькотехнологічну продукцію типу хімдобив. Торгують ж активно вони переважно один з одним і в рамках СНД. Успішно, з позитивним сальдо, продають техніку країнам Азії й Африки.

Так що, ЄврАзЕС – це природне поле для України і рівень, який відповідає типу менталітету і рівню кваліфікації тих людей, які живуть і працюють на євразійській території. Євроінтеграція вигідна еліті, олігархам, вищому прошарку українського суспільства. Порівняно безболісною вона була б для західних заробітчани, які вже не одне сторіччя «освоюють» Європу. Тут немає і великого машинного виробництва, яке при об'єднанні економік постраждало б від власної неконкурентоспроможності.

Не можна розраховувати на те, що, вступивши до ЄС, країна неодмінно підніметься до рівня розвинутих країн, або хтось її підніме. Критеріям елітного клубу потрібно відповідати до вступу. Економічно сильну державу, здатну розділити відповідальність за спільне життя, визнають скрізь. Але, куди б не вступили слабкі, вони будуть залишатися на других ролях, міцно займуть місця обслуговуючого персоналу, а їх держава залишиться залежною від сильних країн. Доводиться погодитися з професором В. Денісовим, що з урахуванням несприятливих умов в економіці ЄС, наміром створити «жорсткі наднаціональні структури, що діють поза суверенітетом держав-членів», існує небезпека, що у рамках цього союзу Україна «не зможе діяти на рівних» [10, с. 53].

Висновки. Двовекторність зовнішньої політики України є природною реакцією держави на процеси глобалізації. Стратегія інтеграції в Євросоюз і євразійські прагнення обумовлені також ментальними особливостями населення різних регіонів, а значить, і їх політиків, які сподіваються на відродження країни в рамках одного з союзів. Крім того, взаємодія з ЄврАзЕС обумовлюється потребами промислових Півдня і Сходу в науково-технічній кооперації з рівноцінними партнерами, доступом на ринки з затребуваною українською продукцією, а також енергетичною залежністю. Ігнорування кожного з зовнішніх векторів здатне викликати масові протестні виступи.

Економічна двовекторність зовнішньої політики продуктивна. Проте неприпустимо змішувати політичний і економічний аспекти двовекторності. У політиці двовекторність рано чи пізно опиняється деструктивною, бо сприймається у світі як тактика нез'ясованої держави щодо глобальних союзів, як політика ненадійного партнера. Це ознака слабкої і напівлегітимної держави, її двоякої політичної залежності від ідеологічних уподобань різних категорій виборців. Тактика «плаваючого курсу» неминуче тягне за собою недовіру, звуження міжнародних стосунків влади, скорочення обсягу економічних зв'язків і падіння

ефективності зовнішньої політики для вирішення внутрішніх проблем.

Рациональним критерієм вибору стратегічного (одного, головного) зовнішнього вектора є створення сприятливих умов для базових галузей економіки та реальне поліпшення добробуту основної маси населення на сучасному етапі. Пріоритетним критерієм по відношенню до духовних (моральних, культурологічних, релігійних) критеріїв при виборі союзу є економічний критерій, а по відношенню до економічного – геополітичний та цивілізаційний.

Бібліографічні посилання:

1. Див. : Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації // УЖ. – 2011. – № 4. – с. 55-76; Проценко І. Правові проблеми співробітництва України з Митним Союзом Євразійського економічного співробітництва // Право України. – 2012. – № 3-4. – с. 98-105; Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики // ЗС. – 2012. – № 1. – с. 27; Шаповалова О. Від слів до справи: здобутки та проблеми європейської інтеграції України // ЗС. – 2012. – № 1. – с. 15-19.
2. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С. 172.
3. Виступ Президента України Віктора Януковича у Верховній Раді України 25 лютого 2010 р. //Голос України. – 2010. – 26 лютого.
4. Пенська І. О. Багатовекторність інтеграційного розвитку України //Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 3. – С. 6-10.
5. Шергін С. Пріоритети стратегічного партнерства та дилема неоевразійського розвитку //ЗС. – 2012. – № 5. – С. 20-24.
6. «УНИАН», перший Національний телеканал. – 2012. – 16 грудня.
7. Прядко І. Шпагат по-українськи //Корреспондент. – 2012. – 1 февраля. – С. 22-23.
8. Смірнова К. Зона вільної торгівлі між Україною та країнами Європейської асоціації вільної торгівлі: правовий аналіз //Віче. – 2002. – № 20. – С 19-22.
9. Україна у цифрах. 2011. Статистичний збірник. – К., 2012. – 250 С.
10. Денисов В. Вхідження незалежної держави в систему сучасного міжнародного правопорядку //Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 51-66.

Черныш А. М. Затянувшаяся двухвекторность.

Двувекторность ориентации общественного сознания населения Украины (западных регионов – на Запад, в Евросоюз, а юго-восточных – на Восток, в ЕвразЭС) трансформируется во внешней политике Украинского государства, соответственно, в проевропейский и пророссийский курсы. Доказано, что правильный выбор регионального союза может быть сделан на основе создания благоприятных условий для базовых отраслей экономики и реального улучшения благосостояния основной массы населения на современном этапе. Приоритетными по отношению к экономическому критерию являются геополитический и цивилизационный критерии. Политическая двухвекторность на современном этапе – деструктивна.

Ключевые слова: внешняя политика, экономическая двухвекторность, политическая двухвекторность, приоритет политики, критерии выбора стратегического союзника.

Chernysh A. Delayed multivector policy.

The purpose of the article is to show multivector tactics of Ukrainian State in foreign policy which is based on two socio-political roots in the public mind, as well as prove the disruptiveness of present multivector policy.

In general dualism in foreign policy is a natural reaction of the State on the processes of globalisation. The strategy of European integration and Eurasian desire are specified by mental peculiarities of the cityzens, living in different parts of Ukraine, and so by their politicians who hope to rebirth the country within the framework of one of the unions. In addition, the interaction with the EurAsEU is determined by the needs of the industrial South and East in the scientific-technical cooperation with equivalent partners, access to the markets of the Ukrainian products demand, and energy dependence. Ignoring of each vector in foreign policy can cause a massive protest.

Economic dualism in foreign policy is productive. But mixing of political and economic aspects of multivector policy is unacceptable. Multivector poicy sooner or later becomes disruptive because perceived in the world as tactics of state undecided according to global unions, as unreliable partner. Such a policy is a feacher of a semilegitimatestate, its dual political dependence on ideological preferences of different categories of voters. The tactic of «floating policy» creates distrust, reduction of economic relationship, the decrease of foreign policy efficiency to resolve domestic problems. The best way to change one and main partner in foreign vector is creation of conditions for key branches of economy and real welfare of great part of the citizens.

Keywords: foreign policy, multivector policy in economy, political dualism, political priority, criteria of correct choice of the strategic ally.

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.